

**Raport z monitoringu społeczeństwa
obywatelskiego w sprawie wdrożenia
krajowej strategii integracji Romów w Polsce**

*Koncentracja na strukturalnych i horyzontalnych
warunkach wstępnych dla pomyślnej realizacji strategii*

Czerwiec 2018

Raport z monitoringu społeczeństwa obywatelskiego w sprawie wdrożenia krajowej strategii integracji Romów w Polsce

Koncentracja na strukturalnych i horyzontalnych warunkach wstępnych dla pomyślnej realizacji strategii.

Czerwiec 2018

Raport przygotowała Fundacja Sztuki Jaw Dikh we współpracy z Elżbietą Mirgą-Wójtowicz (badaczka, doktorantka na Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie).

Raport został przygotowany w ramach projektu pilotażowego Roma Civil Monitor pt. „Budowanie potencjału społeczeństwa obywatelskiego Romów i wzmacnianie jego zaangażowania w monitorowanie krajowych strategii integracji Romów”. Projekt pilotażowy realizowany jest dla Komisji Europejskiej, Dyrektoriat Generalny ds. Sprawiedliwości i Konsumentów. Koordynowany jest przez Centrum Studiów nad Politykami Uniwersytetu Europy Środkowej (CEU CPS) we współpracy z Europejską Siecią Organizacji Romów (Sieć ERGO), Europejskim Centrum Praw Romów (ERRC), Fundación Secretariado Gitano (FSG) oraz Funduszem Edukacji Romów (REF) i wdrożony z udziałem około 90 organizacji pozarządowych i ekspertów z 27 państw członkowskich.

Projekt pilotażowy Roma Civil Monitor, w ramach którego został przygotowany raport, jest koordynowany przez CEU, jednak raport przedstawia wnioski autorów i niekoniecznie odzwierciedla poglądy CEU. CEU nie ponosi odpowiedzialności za jakiegokolwiek wykorzystanie informacji zawartych w tym dokumencie.

SPIS TREŚCI

LISTA SKRÓTÓW	6
STRESZCZENIE	7
WSTĘP	10
ZARZĄDZANIE I OGÓLNE RAMY POLITYKI.....	12
Reprezentowanie spraw Romów w Parlamencie.....	12
Włączenie kwestii integracji Romów na poziomie ministerstw i innych organów publicznych szczebla krajowego.....	13
Włączenie kwestii integracji Romów na poziomie władz lokalnych.....	13
Promowanie podmiotowości i uczestnictwa Romów.....	14
Gwarancje skuteczności programów o największym budżecie	15
Dostęp społeczeństwa obywatelskiego do finansowania działań związanych z integracją Romów.....	16
Dostępność wiarygodnych danych na temat sytuacji Romów	16
PRZECIWDZIAŁANIE DYSKRYMINACJI	18
Wdrażanie dyrektywy w sprawie równości rasowej	18
Przymusowe eksmisje	18
Dyskryminujące zachowanie policji, niewłaściwe postępowanie prokuratorów lub sądów	19
Prawo do swobodnego przemieszczania się	19
ANTYCYGANIZM/ANTIGYPSYISM.....	20
Instytucjonalne warunki walki z dyskryminacją i przeciwdziałanie antycyganizmowi	20
Przeciwdziałanie przestępstwom z nienawiści i mowie nienawiści wobec Romów oraz retoryka antycygańska polityków, osób publicznych i mediów.....	21
Analiza kształtowania się narracji i postaw wobec Romów	22
REKOMENDACJE	24
BIBLIOGRAFIA	25

LISTA SKRÓTÓW

EFS	Europejski Fundusz Społeczny
MSWIA	Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji
NIK	Najwyższa Izba Kontroli
UE	Unia Europejska
POKL	Program Operacyjny Kapitał Ludzki
NRCP	Krajowy Punkt Kontaktowy ds Romów (National Roma Contact Point)
RPO	Rzecznik Praw Obywatelskich

STRESZCZENIE

Wnioski ogólne

Program integracji społeczności romskiej na lata 2014-2020¹ jest oceniany generalnie jako pozytywny, bo przejawia zainteresowanie rządu sytuacją mniejszości romskiej i poprzez uruchomione środki stwarza jednostkom i grupom możliwości rozwoju i zachowania tożsamości. Brak w Programie wyodrębnionych dziedzin dotyczących dwóch obszarów: genderowego (uwzględniające sytuację kobiet romskich) i antydyskryminacyjnego. Brak tych obszarów wsparcia to słabość projektu Programu. Wykluczenie społeczne Romów jest nie tylko skutkiem ubóstwa, ale także rezultatem uprzedzeń i dyskryminacji. Tego rodzaju zjawiska nasilają się w okresach kryzysowych, natomiast Program nie uwzględnia tych okoliczności. Według oceny Najwyższej Izby Kontroli, poprzedni „Program na rzecz społeczności romskiej na lata 2004-2013, realizowany był prawidłowo, choć nie w pełni skutecznie”². Na ocenę końcową Programu Integracji na lata 2014-2020 trzeba poczekać, ale na obecnym etapie można dostrzec zmianę nastawienia władz do realizowanego Programu – mniej uwagi, mniej konsultacji, mniejsza ranga działań, zwłaszcza na szczeblu lokalnym³. Kontrola NIK przeprowadzona w 2016 roku⁴, której celem była ocena stanu realizacji przez gminy z obszaru województwa małopolskiego zadań z Programu pokazuje, że „w dziedzinie Edukacja wciąż nie osiągnięto widocznej poprawy wyników w nauce dzieci romskich, a w dziedzinach Zdrowie oraz Praca działania podejmowane były w kontrolowanych gminach sporadycznie i nie przyniosły istotnych efektów. Żadna z poddanych kontroli jednostek nie stworzyła lokalnego programu integracji społecznej Romów, który w myśl przyjętych założeń w Programie integracji powinien stanowić podstawowy zakres wsparcia i zawierać ofertę długofalowej, intensywnej i kompleksowej pomocy, dostosowanej do potrzeb konkretnych rodzin romskich zamieszkujących teren gminy”. Program finansowany jest głównie ze środków własnych, budżetowych Polski, co stanowi wyraz politycznej woli poprawy sytuacji Romów w Polsce. Zainicjowany był decyzją poprzedniego rządu i kontynuowany jest przez obecną władzę⁵.

Zarządzanie i ogólne ramy polityki

Program integracji społeczności romskiej na lata 2014-2020 tworzy organizacyjne, prawne oraz finansowe ramy dostosowane do wymogów unijnych z 2011 roku (European Framework for National Roma Integration Strategies⁶), a realizowany jest w praktyce przez władze lokalne oraz organizacje pozarządowe, w tym romskie. W Programie obecnie uczestniczy ok. 140 samorządów (niemal wszystkie zamieszkałe przez Romów) i ok. 70 organizacji romskich (na ok. 120 zarejestrowanych w Polsce). Program jest elastyczny - określa cele, ramy działania i wskaźniki i nie jest zamkniętym katalogiem działań. Jego elastyczność

---

¹ W raporcie używamy wymiennie sformułowania Program, Program rządowy, Program na rzecz Romów, Strategia romska, Program integracji - dla określenia Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce na lata 2004-2013 oraz Programu integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014-2020

² Protokół kontroli NIK: <https://www.nik.gov.pl/plik/id,13073,vp,15485.pdf>

³ Informacje na podstawie rozmów z romskimi organizacjami pozarządowymi

⁴ Protokół kontroli NIK: <https://www.nik.gov.pl/plik/id,13984,vp,16428.pdf>

⁵ Protokół kontroli NIK: <https://www.nik.gov.pl/plik/id,13984,vp,16428.pdf>

⁶ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-11-400_en.htm

pozwała dostosować rozwiązania do zaobserwowanych zmian, nowo zdefiniowanych problemów i potrzeb, jednak tylko w obrębie czterech zdefiniowanych dziedzin: edukacji, mieszkalnictwa, zdrowia i rynku pracy. Istnieje sieć wojewódzkich Pełnomocników Wojewodów ds. Mniejszości Narodowych i Etnicznych (we wszystkich 16 województwach): utrzymują oni bieżący kontakt z Ministerstwem Spraw Wewnętrznych i Administracji (MSWIA) oraz z władzami lokalnymi, a ważną częścią ich pracy jest codzienny, roboczy kontakt z podmiotami prowadzącymi poszczególne działania, w tym zwłaszcza z romskimi organizacjami i lokalną społecznością romską. Ważnym elementem całego układu wsparcia dla organizacji mniejszości narodowych i etnicznych są Pełnomocnicy ds. Ochrony Praw Człowieka przy Komendantach Wojewódzkich Policji w każdym z 16 województw.

Przeciwdziałanie dyskryminacji

Wraz ze zmianą władzy w Polsce po wyborach w 2015 roku nastąpił wzrost centralizmu, dominacja narracji nacjonalistycznej a także retoryki antyimigracyjnej w dyskursie medialnym. Przepisy prawa bezpośrednio odnoszące się do mniejszości nie ulegały zmianie, jednak zmianie podlegają inne przepisy dotyczące praw człowieka mogące mieć pośrednie znaczenie dla Romów, jak na przykład próba zaostreżenia przepisów antyaborcyjnych, czy widoczne polityczne osłabianie pozycji Rzecznika Praw Obywatelskich, któremu powierzone zostało realizowanie zasady równego traktowania. Zmiana ta jest niekorzystna z punktu widzenia przeciwdziałania dyskryminacji. Niektóre skupiska Romów doświadczają przejawów dyskryminacji, mają miejsce konflikty o podłożu etnicznym, negatywne opinie o Romach utrzymują się, istnieje też stała tendencja do migracji Romów z Polski (głównie do Wielkiej Brytanii). Przeciwdziałanie tym negatywnym zjawiskom w ramach Programu jest ograniczone; na przykład w przypadku mieszkalnictwa i poprawy warunków mieszkaniowych możliwych do realizacji z Programu, staje się przedmiotem konfliktów ze społecznością większościową – władze lokalne odmawiają lub unikają decyzji z obawy by nie stracić poparcia wśród wyborców.

Antycyganizm/antigypsyizm

Antycyganizm nie jest definiowany i rozpoznawany przez państwo (parlament, ministerstwa i władze publiczne) jako swoista forma rasizmu, dyskryminacji wobec Romów lub jako podstawowa przyczyna ich wykluczenia (np. w prawodawstwie, w polityce, w wytycznych i w komunikacji), termin ten nie pojawia się w polskich przepisach ustawowych i wykonawczych. W konsekwencji rząd nie ustalił żadnej struktury monitorującej i analizującej antycyganizm. Z budżetu programu na rzecz Romów można finansować inicjatywy i projekty prewencyjne oraz te, które wspierają dialog międzykulturowy realizowany przez organy państwowe, władze lokalne i organizacje społeczeństwa obywatelskiego, w tym Romów. Jednak ani program romski ani inne programy rządowe nie przewidują środków promujących różnorodność etniczną w administracji publicznej, policji, prokuraturach i sądach, z których Romowie mogliby skorzystać. Wiedza o antycyganizmie rozpowszechniana jest głównie w ramach obchodów Zagłady Romów podczas II wojny światowej⁷, obchodzonego 2 sierpnia jest, który jest Dniem Pamięci o Zagładzie Romów, upamiętnianym corocznie w KL Auschwitz-Birkenau.

---

⁷ Na przykład inicjatywa: Patrz i nie zapomnij - Dikh he Na Bistar - Look and don't forget organizowana od 2010 roku w Krakowie przez Ternype; <http://2august.eu/events/2014-krakow-auschwitz/>

Dane zebrane podczas badań w latach 2014-2016 związane z przypadkami mowy nienawiści odzwierciedlają zmiany spowodowane najnowszymi wydarzeniami związanymi z kryzysem uchodźczym⁸. Biorąc pod uwagę wcześniejsze dane z 2014 r.⁹, to Żydzi i Romowie uznani byli za główne cele mowy nienawiści w Polsce, odkąd nowy rząd przejął władzę, to muzułmanie stają się głównym celem agresji, spychając na kolejne miejsca Żydów i Romów¹⁰.

---

⁸ <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/prezentacja-raportu-mowa-pogardy-mowa-nienawisci>

⁹ <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Raport%20Mowa%20Nienawi%C5%9Bci%2C%20Mowa%20Pogardy%2C%2027.02.2017.pdf>

¹⁰ <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Raport%20Mowa%20Nienawi%C5%9Bci%2C%20Mowa%20Pogardy%2C%2027.02.2017.pdf>

WSTĘP

Polscy Romowie należą głównie do pięciu grup: Polska Roma, Romowie Karpaccy, nazywani Bergitka Roma lub Romami Górskimi, Kełderasze, Lowarzy i Sinty. Grupy te różnią się pod względem kulturowym, społecznym i ekonomicznym¹¹.

Zgodnie z polskim prawem¹² Romowie od 2005 roku posiadają status mniejszości etnicznej. Są zagrożeni dyskryminacją ze względu na pochodzenie rasowe i etniczne oraz znajdują się w sytuacji zagrożenia wykluczeniem społecznym¹³. Polska od czasów zakończenia II wojny światowej jest krajem homogenicznym, w którym mniejszości narodowe i etniczne stanowią nieco ponad 1% spośród 38,5 miliona mieszkańców. Podczas ostatniego Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2011 roku - 17 049 obywateli polskich zadeklarowało przynależność do romskiej mniejszości etnicznej¹⁴. Szacunki podawane przez instytucje lokalne, romskie organizacje pozarządowe i badaczy mówią o liczbie 25-35 tys. osób.

Rząd polski poprzez stworzenie „Pilotażowego programu rządowy na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim na lata 2001-2003¹⁵” i jego dwóch kontynuacji: Program na rzecz społeczności romskiej na lata 2004-2013, Program integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014-2020 rozpoczął, i do dziś realizuje spójną politykę integracyjną wobec Romów. Jednocześnie Program rządowy nie wyklucza Romów z udziału w innych, ogólnie dostępnych politykach i programach.

„Program na rzecz społeczności romskiej na lata 2004-2013”¹⁶ obejmował osiem dziedzin wymagających zmiany: Edukacja; Romowie a społeczeństwo obywatelskie; Przeciwdziałanie bezrobociu; Zdrowie i higiena; Sytuacja bytowa; Bezpieczeństwo, przeciwdziałanie przestępstwom popełnianym na tle etnicznym; Kultura i zachowanie romskiej tożsamości etnicznej oraz Wiedza o społeczności romskiej. W „Programie integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014-2020”, zgodnie z sugestiami i wymogami zaproponowanymi w Unijnych Ramach dotyczących Krajowych Strategii Integracji z 2011 r.¹⁷ zdecydowano się skomasować liczne dziedziny do czterech: edukacji, mieszkalnictwa, zdrowia i rynku pracy¹⁸. Te dziedziny wsparcia wskazywane były również jako kluczowe po

---

¹¹ Adam Bartosz, „Nie boj się Cygana”, Pogranicze, Sejny 2004

¹² <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/ustawa-o-mniejszosciach/6492,Ustawa-o-mniejszosciach-narodowych-i-etnicznych-oraz-o-jezyku-regionalnym.html>

¹³ <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/romowie/program-integracji-spol/8303,Program-integracji-spoleczności-romskiej-w-Polsce-na-lata-2014-2020.html>

¹⁴ <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/mniejszosci/wyniki-narodowego-spis/7096,Ludność-wg-rodzaju-i-złożoności-identyfikacji-narodowo-etnicznych-w-2011-r.html>

¹⁵ <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/romowie/program-na-rzecz-spole/pilotazowy-program-rza/6721,Tresc-pilotazowego-programu-rzadowego-na-rzecz-spoleczności-romskiej-w-województw.html>

¹⁶ <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/romowie/program-na-rzecz-spole/program-na-rzecz-spole/tresc-programu-na-rzecz/6670,Tresc-Programu.html>

¹⁷ http://ec.europa.eu/justice/discrimination/roma/eu-framework/index_en.htm

¹⁸ Dodatkowo określono 3 instrumenty wsparcia: Obszar wsparcia I – Kompleksowe działania na rzecz zwiększenia integracji społeczności romskiej o zasięgu lokalnym (projekty kompleksowe skupiające się przynajmniej na 3 dziedzinach, długofalowe, kilkuletnie, nacisk na współpracę samorządu z lokalną organizacją romską), Obszar wsparcia II – Małe granty (zadania roczne, cykliczne, interwencje), Obszar wsparcia III – Ogólnopolskie projekty systemowe na lata 2014-2020 (stypendia, studia podyplomowe, szkolenia dla asystentów romskich).

kontroli Najwyższej Izby Kontroli¹⁹ jak również w niezależnej ewaluacji „Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce na lata 2004-2013”²⁰. W praktyce jednak, co potwierdzają dane i wywiady ze środowiskiem romskim i samorządowym, największe znaczenie miało wsparcie w obszarze edukacji i mieszkalnictwa. Głównym celem Programu integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014-2020 jest zwiększenie poziomu integracji społecznej Romów w Polsce poprzez działania w dziedzinie edukacji (w tym edukacji kulturowej, historycznej i obywatelskiej), aktywizacji zawodowej, ochrony zdrowia oraz poprawy sytuacji mieszkaniowej.

Prowadziliśmy konsultacje z romskimi organizacjami pozarządowymi podczas różnych spotkań, np. w Urzędzie Wojewódzkim, telefonicznie lub pocztą elektroniczną. Kontaktowaliśmy m.in.: ze Stowarzyszeniem Romów w Krakowie, Fundacją Dialog Pheniben, Stowarzyszeniem Romano Waśt, Stowarzyszeniem Harangos, Małopolskim Stowarzyszeniem Romów Jamaro, Stowarzyszeniem Kałe Jakha. Rozmawialiśmy także z Pełnomocnikiem Wojewody Dolnośląskiego ds. Mniejszości Narodowych i Etnicznych pochodzenia romskiego, a także z ekspertami romskimi, asystentami, liderami i innymi działaczami romskimi przy okazji różnych spotkań i wydarzeń. Wiele z tych konsultacji lub dyskusji zostało zorganizowanych w celu opracowania niniejszego raportu, a niektóre z nich stanowiły część naszej ogólnej współpracy. Skontaktowaliśmy się również z Rzecznikiem Praw Obywatelskich (RPO) i Ministerstwem Spraw Wewnętrznych i Administracji (MSWIA).

---

¹⁹ <https://www.nik.gov.pl/plik/id,13073,vp,15485.pdf>

²⁰ Raport: „Q jakości – poprawa jakości funkcjonowania Programu Romskiego <https://rownosc.info/media/uploads/raport-z-badania-ewaluacyjnego-programu-na-rzecz-spolecznosci-romskiej-w-polsce.pdf>

ZARZĄDZANIE I OGÓLNE RAMY POLITYKI

Reprezentowanie spraw Romów w Parlamencie

Od czasu pierwszych wolnych wyborów w 1989 roku, tylko dwa razy Romowie kandydowali do Sejmu (Andrzej Mirga i Stanisław Stankiewicz w 1991 i w 1993 roku), bezskutecznie. Dodatkowo osoby reprezentujące tę mniejszość kandydowały w wyborach samorządowych przeprowadzonych w 2014 r. do władz niektórych gmin z list różnych komitetów wyborczych. Żaden z kandydatów nie uzyskał jednak mandatu. Tematyka romska nie jest szeroko omawiana społecznie, nie jest też przedmiotem zainteresowania partii politycznych w Polsce.

Od 1989, kiedy to powołano do życia *Komisję Mniejszości Narodowych i Etnicznych* w Sejmie Rzeczypospolitej Romowie mają możliwość wyrażania i obrony swoich interesów poprzez uczestnictwo w jej posiedzeniach. Do zadań parlamentarnej *Komisji* należały i na nowo zostały zdefiniowane, przez ustawę z 2005 r., sprawy związane ze wspieraniem utrzymania dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych, etnicznych i językowych oraz ochrony ich praw, a także realizacją zasady równego traktowania osób bez względu na ich pochodzenie etniczne i rasowe oraz narodowość. *Komisja MNiE*²¹ podejmuje działania polegające na: współtworzeniu prawa dotyczącego mniejszości narodowych i etnicznych, analizowaniu zgłaszanych problemów, konsultacjach i spotkaniach ze środowiskami mniejszości, czy podejmowaniu interwencji.

Dużą część tematów podejmowanych przez *Komisję MNiE* stanowią problemy Romów zgłaszane przez organizacje romskie. Romowie czynnie uczestniczą w posiedzeniach tej *Komisji MNiE* i - co bardzo istotne - mają dostęp i możliwość bezpośredniego kontaktu z posłami zasiadającymi w Parlamencie. Mogą zgłaszać swoje postulaty, relacjonować problemy, z jakimi stykają się w terenie i dyskutować na temat swoich propozycji rozwiązań. W ciągu ostatnich dwóch lat Komisja odwiedziła Województwo Małopolskie w marcu 2016 roku (wcześniej w 2010, 2013) i rozmawiała z władzami lokalnym i Romami na temat trudnej sytuacji mieszkaniowej w Gminie i w mieście Limanowa oraz w Gminie Łącko. W tym kontekście niepokojące jest zachowanie władz lokalnych, które mając na swoim terenie Romów znajdujących się w trudnej sytuacji nie pozyskują środków finansowych albo pozyskują je przymuszeni przez Romów czy władzę centralną, a później je oddają. Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych Sejmu RP w dezyderacie do koordynatora Programu integracji - Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, zwróciła uwagę na to, że „w 2016 r. w ramach Programu wykorzystano tylko 56,4 proc. środków w dziedzinie mieszkalnictwa mimo skandalicznych warunków bytowych zarezerwowane środki nie są wydatkowane”²² Władze lokalne przejawiają brak inicjatywy (niektóre), często polityczne kalkulacje biorą górę nad interesami romskich społeczności bo wójtowie nie chcą realizować działań, które podważą ich szansę na ponowny wybór. Kwestie Romów są politycznie niepopularne, a kalkulacje polityczne mają pierwszeństwo przed interesami społeczności romskich.

---

²¹ <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/biuletyny.xsp?view=2&komisja=MNE>

²² Drugi dezyderat do MSWIA w sprawie warunków bytowych Romów w województwie małopolskim; dostępny na: [http://orka.sejm.gov.pl/opinie8.nsf/nazwa/mne_d4/\\$file/mne_d4.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/opinie8.nsf/nazwa/mne_d4/$file/mne_d4.pdf)

Włączenie kwestii integracji Romów na poziomie ministerstw i innych organów publicznych szczebla krajowego

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji odpowiada za kwestie mniejszości narodowych i etnicznych, w tym integrację i integrację Romów. Pod jego nadzorem znajduje się Krajowy Punkt Kontaktowy ds. Romów - National Roma Contact Point (NRCP). Obecnie w strukturach MSWIA nie ma zatrudnionych Romów. Należy podkreślić, że forma współpracy w ramach programu dla Romów między poziomem centralnym i wojewódzkim uległa znacznym zmianom w ciągu ostatnich pięciu lat. Większość działań Departamentu Mniejszości Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji przekazano do Wojewodów i ich Pełnomocników ds. Mniejszości Narodowych i Etnicznych. Z pięciu pracowników, którzy wcześniej zajmowali się sprawami Romów w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji, pozostała tylko jedna osoba i de facto odpowiada za te kwestie. Pomimo znacznych zmian personalnych w ciągu ostatnich dwóch lat, nie wpłynęło to na realizację Programu integracji.

Dzięki Ustawie o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym powołano do życia Komisję Wspólną Rządu oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych²³. Zasiada w niej m.in. dwóch przedstawicieli Romów²⁴. Komisja jest organem doradczym i konsultacyjnym przy premierze i spotyka się regularnie kilka razy w roku. W ramach Komisji utworzono Zespół ds. Romów. Oprócz przedstawicieli rządu, w skład Zespołu ds. Romów wchodzi dwudziestu przedstawicieli Romów - liderów organizacji romskich z całej Polski, mianowanych przez romskich członków Komisji Wspólnej. Jest organem doradczym, swoistym forum dyskusyjnym, przeznaczonym do zgłębiania tematów i aktualnych problemów napotykanych przez Romów lub przy realizacji strategii na rzecz Romów. W latach 2008-2012 odbyło się 15 regularnych posiedzeń Zespołu, niestety w kolejnych latach zorganizowano tylko dwa spotkania (oba w 2016 r.²⁵), Dlatego trudno jest ocenić pracę Zespołu i jego praktyczne znaczenie dla społeczności Romów. Brak spotkań spowodowany jest głównie bieżącą dyskusją międzygrupową wśród Romów w Polsce dotyczącą prawomocnego sposobu reprezentowania różnorodnej społeczności Romów. W związku z tym rząd wydaje się czekać na wyraźne stanowisko Romów. Sprawozdania z posiedzeń Komisji i Zespołu zamieszczane są na stronach internetowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Włączenie kwestii integracji Romów na poziomie władz lokalnych

Na poziomie województw powołani są Pełnomocnicy Wojewodów ds. Mniejszości Narodowych i Etnicznych w każdym z 16 województw w Polsce. Od początku istnienia tej funkcji tylko dwie osoby ze społeczności romskiej ją pełniły: w Małopolsce (2008-2014 Elżbieta Mirga-Wójtowicz), zastąpiona przez nieRomkę i na Dolnym Śląsku (2015 - Justyna Matkowska) nadal pełni funkcję. Pełnomocnicy odpowiadają za koordynację polityki państwa wobec mniejszości narodowych i etnicznych, w tym koordynują i nadzorują Program integracji Romów w regionie.

---

²³ <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/komisja-wspolna/sklad-i-regulamin/7124,Regulamin-Komisji-Wspolnej-Rzadu-i-Mniejszosci-Narodowych-i-Etnicznych.html>

²⁴ W chwili obecnej członkami Komisji Wspólnej są: Roman Chojnacki oraz Bogdan Trojanek

²⁵ <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/komisja-wspolna/zespol-do-spraw-romski/posiedzenia?page=0>

Partnerami dla Pełnomocników Wojewodów i jednocześnie osobami, do których przedstawiciele mniejszości mogą się również zwrócić bezpośrednio byli/są w niektórych gminach/miastach powoływani są Pełnomocnicy/Asystenci ds. Romów (Andrychów, Nowy Sącz, Wałbrzych, Limanowa). Dodatkowo romscy liderzy i aktywiści zwracają uwagę „że pełnomocnicy ds. Romów często zajmują się wyłącznie kwestią Programu romskiego, z rzadka są bardziej zaangażowani w problem społeczny. Brak częstszych relacji pomiędzy urzędem a organizacjami społecznymi, brak inicjatyw na szerszą skalę niż Program. Nie wszędzie zachęca się środowiska romskie do partycypowania w programie, zazwyczaj tam gdzie jest słaby NGO romski do Programu startują wyłącznie gminy”²⁶.

Lokalne władze konsultują z Romami propozycje zadań do realizacji jednak brakuje stałej cyklicznej bieżącej współpracy, budowania partnerstw, wspólnych inicjatyw wychodzących poza Program romski²⁷. Gminy i miasta, w których zameldowani są Romowie, na zasadzie dobrowolności, korzystały i korzystają z ogólnopolskiego Programu dla Romów według określonej procedury i corocznie aktualizowanych wytycznych²⁸. Te same zasady dotyczą organizacji romskich i każdego innego podmiotu.

Promowanie podmiotowości i uczestnictwa Romów

W strategii na rzecz Romów na lata 2014-2020 wyznaczono cztery dziedziny życia w których powinna nastąpić zmiana: edukacja, zdrowie, praca i mieszkalnictwo. W każdym z tych tematów pośrednio można wzmocnić i zaktywizować społeczność romską, szczególnie poprzez edukację, kształcenie, szkolenia. Program - w zakresie walki z bezrobociem - stawia na aktywizację zawodową, co ma (powinno mieć) w rezultacie wpływ na aktywizację obywatelską. To obszar, w którym w zasadzie nie osiągnięto pozytywnych efektów, co niestety nie wpłynęło na zainicjowanie dodatkowych lub innych, nowych działań.

W ciągu ostatnich kilku lat obserwuje się wzrost liczby nowo utworzonych organizacji romskich w Polsce. Zgodnie z danymi Krajowego Rejestru Sądowego w Polsce jest zarejestrowanych ponad 120 organizacji pozarządowych, deklarujących się jako organizacje skupiające mniejszość romską, z czego w praktyce aktywnie i systematycznie działa 50 -70 z nich²⁹. W ramach Programu romskiego udało się stworzyć i zinstytucjonalizować funkcję asystenta edukacji romskiej i nauczyciela

---

²⁶ Informacje na podstawie rozmów z romskimi organizacjami pozarządowymi

²⁷ Informacje na podstawie rozmów z romskimi organizacjami pozarządowymi

²⁸ Corocznie Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji wydaje *Wytyczne na temat zasad postępowania w sprawach dotyczących udzielania danym roku dotacji na realizację zadań w ramach Programu integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014 – 2020*. W Programie integracji społeczności romskiej na lata 2014-2020 zawarty jest wymóg konsultowania ze społecznością romską planowanych na poziomie lokalnym działań, aby uniknąć zaangażowania sił i środków w projekty, w których Romowie nie będą chcieli uczestniczyć (z różnych, często niezależnych od władz powodów). Projekty najczęściej konsultowane są z zainteresowanymi rodzinami romskimi, liderami organizacji i asystentami. Po dokonaniu wyboru wniosków do sfinansowania, sporządzeniu protokołu prac komisji, Wojewoda przesyła propozycje do Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji i to on ostatecznie podejmuje decyzje o rozdysponowaniu kwoty dotacji na wszystkie 16 województw w Polsce. Podmiot (gmina lub organizacja pozarządowa), który otrzymał dofinansowanie podpisuje umowę na realizację konkretnego zadania np. remont mieszkania rodziny romskiej, a po wykonaniu zadania składa rozliczenie do właściwego Urzędu Wojewódzkiego.

²⁹ Wzrost aktywności obywatelskiej społeczności romskiej wydaje się być wartością dodaną programów romskich. Program Romów motywował Romów do zakładania instytucji pozarządowych, ponieważ było to warunkiem uczestnictwa w Programie i otrzymania środków. Założenie organizacji pozarządowej w Polsce nie jest trudne, potrzeba 15 podpisów członków, aby założyć stowarzyszenie Aby założyć Fundację - trzy osoby z zarządu i kapitał założycielski około 500 EUR. W Polsce każda organizacja pozarządowa może korzystać ze wszystkich dostępnych źródeł finansowania oraz środków z zagranicy i zgodnie ze stworzonym przez nie statutem.

wspomagającego. Asystent romski bardzo często staje się lokalnym liderem społeczności oraz partnerem w negocjacjach z władzami lokalnymi.

Większość organizacji romskich aktywnie uczestniczy w działaniach Programu integracji, zgadza się z jego zasadami i dostrzega zmiany, jakie przynosi:

*"Dzięki programowi dla Romów dzieci mają szansę na to, że w końcu spadły jak normalne dzieci z ubezpieczeniami objętymi ubezpieczeniem, mając książki, zeszyty, przybory szkolne i ubrania. Nie muszą czuć się gorszymi od innych. Wielkie podziękowania dla asystentów i przedstawicieli Romów."*³⁰

*„Uważam, że większość Romów chce kontynuować program. Jest to okazja, której nie można zmarnować, ci, którzy myślą inaczej, nie dbają o przyszłość swoich dzieci i wnuków i przyszłość Romów. Wielkie dzięki dla tych, którzy pracują dla społeczności Romów."*³¹

Rzecznik Praw Obywatelskich pisze: *"... w ostatnich latach poprawiła się sytuacja mniejszości romskiej, niewątpliwie jest ona związana z działaniami organizacji romskich oraz z Programem integracji Romów na lata 2014-2020 w Polsce"*³².

Niektórzy działacze (lider Stowarzyszenia Romów w Polsce) uważają, że Romowie powinni być elementem głównego nurtu krajowej polityki społecznej oraz że poprzez ukierunkowaną politykę integracji Romów rząd piętnuje Romów:

*„Jako Romowie nie chcemy być postrzegani przez samorzady i społeczności lokalne jako ci, którzy mają więcej praw niż inni obywatele. Wszelkie problemy powinny być rozwiązywane w sposób powszechny, a nie etniczny. Te pieniądze będą jeszcze bardziej spychać nas na margines społeczeństwa obywatelskiego"*³³

Gwarancje skuteczności programów o największym budżecie

Program integracji społeczności romskiej na lata 2014-2020 jest zasadniczą i ukierunkowaną na tę społeczność strategią. W odróżnieniu od innych krajów, które w realizacji podobnych inicjatyw dla Romów korzystają głównie z funduszy strukturalnych, Program korzysta głównie ze środków budżetowych własnych uzupełnionych środkami z Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS) (w mniejszym stopniu). Program jest finansowany z tzw. rezerwy celowej pozostającej w dyspozycji Prezesa Rady Ministrów i którą zarządza Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji. Podczas Pilotażowego Programu i kolejnego Programu na lata 2004-2013 (lata 2001-2013) wydano około 23 milionów euro. W obecnej edycji 2014-2020 planowany budżet wynosi około 18 milionów EUR. Od 2014 r. średnio co roku na Program na rzecz Romów wydano ponad 2,5 mln EUR.

Finansowanie z funduszy strukturalnych EFS było dodatkowym wsparciem programu na rzecz Romów: w latach 2007-2013 było to 20 milionów euro. Program Unijny miał być zgodny z realizowanymi zadaniami Programu na rzecz Romów w tym okresie. Samorzady lokalne, korzystając z rządowych funduszy, są również zobowiązane do korzystania z własnych zasobów w wysokości 10-20% całkowitych kosztów. Romowie mają równy dostęp do pomocy państwa, programów UE lub

---

³⁰ Informacje na podstawie rozmów z romskimi organizacjami pozarządowymi

³¹ Informacje na podstawie rozmów z romskimi organizacjami pozarządowymi

³² Pismo znak XI.037.8.2017.MS z dnia 4 grudnia 2017 r. z Biura Rzecznika Praw Obywatelach do prezeski Fundacji Sztuki Jaw Dikh

³³ <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/rzadowy-program-integracji-romow-przyjetny-to-spycha-nas-na-margines,475552.html>

funduszy norweskich itp., w obszarach pomocy społecznej i świadczeń lub Programu Rodzina 500+³⁴ (od 2016 r.), w tym wsparcia instytucji publicznych (pozarządowych) i prywatnych (darczyńcy, fundacje, ambasady i konsulaty). Program integracji 2014-2020 jest formalnie monitorowany i kontrolowany przez administrację państwową, zarówno w terenie (przez przedstawicieli wojewodów), jak i na poziomie krajowym. Romowie i inne organizacje oraz liderzy romscy, wyłączając osoby bezpośrednio kierujące projektem, biorą udział w ocenie wniosków rocznych z każdego województwa³⁵. Każdego roku 500-600 projektów jest finansowanych w całym kraju i realizowanych przez gminy i miasta, a także organizacje pozarządowe, w tym organizacje mniejszości romskiej. Większość zadań to projekty z dziedziny edukacji i mieszkalnictwa.

Dostęp społeczeństwa obywatelskiego do finansowania działań związanych z integracją Romów

Z ogólnej liczby istniejących organizacji romskich (120) tylko część regularnie zgłasza projekty i aktywnie włącza się w realizację zadań Programu (ok. 70). W każdym województwie można wskazać aktywne organizacje³⁶. Co istotne stopniowo zmianie uległy zasady rozdziału środków – z centralnego (MSWiA) do wojewódzkiego, co spowodowało według Romów, spadek rangi Programu. Procedura i wnioski aplikacyjny nie sprawia kłopotu nawet dla małych i mniej doświadczonych organizacji. Dodatkowo prawie wszystkie województwa organizują cykliczne szkolenia³⁷. W przypadku innych funduszy, czy to Funduszy Europejskich, Funduszy Norweskich czy Wyszehradzkich, jak wynika z rozmów z organizacjami romskimi, nieliczne³⁸ z nich korzystają, ponieważ jak sami argumentują: stopień trudności korzystania z tych środków niejednokrotnie przerasta możliwości większości romskich organizacji. Dodatkową przeszkodą jest brak wystarczającej znajomości języka angielskiego czy możliwości audytowania itd.

Dostępność wiarygodnych danych na temat sytuacji Romów

W Polsce zbieranie danych dotyczących mniejszości narodowych i etnicznych rozwiązano poprzez współpracę Głównego Urzędu Statystycznego i mniejszości narodowych i etnicznych, przygotowując zestaw pytań (odpowiedź nie jest

---

³⁴ <https://www.gov.pl/web/rodzina/rodzina-500-plus>

³⁵ W Komisji może być trzech przedstawicieli Romów i trzech urzędników - co daje społeczności romskiej pewien wpływ na ocenę projektów. Doświadczenia Romów biorących udział w pracach zespołu oceniającego są negatywne, uważają, że na obrady nie poświęca się wystarczająco dużo czasu aby każdą aplikację dokładnie ocenić, nie wierzą w swoją moc sprawczą, czują że są na straconej pozycji w relacji władza społeczność romska, dlatego obawiają się argumentować

³⁶ Związek Romów Polskich, Stowarzyszenie Romów w Polsce, Centrum Doradztwa i Informacji dla Romów w Polsce, Stowarzyszenie Kulturalno-Społeczne - Centrum Kultury Romów w Polsce w Tarnowie, Królewska Fundacja Romów; Fundacja pod imieniem Bosmana; Fundacja Sztuki Jaw Dikh, Fundacja Dialog-Pheniben, Stowarzyszenie Romów w Krakowie, Stowarzyszenie Romów we Wrocławiu „Romani Bacht”, Związek Romów Polskich w Gorzowie Wielkopolskim, Towarzystwo Krzewienia Kultury i Tradycji Romskiej „Kałe Jakha”, Stowarzyszenie Romów Polskich „Parno Foro”, Romskie Stowarzyszenie Oświatowe „Harangos”, Towarzystwo Krzewienia Kultury i Tradycji Romskiej Kałe Jakha, Stowarzyszenie Romów w Pyrzycach „Patra”, Fundacja Bahtała Roma, Towarzystwo Kulturalno-Społeczne Romów w RP w Kędzierzynie-Koźlu, Stowarzyszenie Asystentów Edukacji Romskiej w Polsce, Stowarzyszenie Romów i Innych Narodowości w Nysie, Międzynarodowe Stowarzyszenie Twórców Romskich w Polsce Roma.

³⁷ http://muw.pl/default.aspx?page=informacje_mniejszosci_narodowe; Podczas szkoleń prezentowane są cele i priorytety Programu Romskiego, zasady korzystania z dotacji, właściwe przygotowanie wniosków, wdrażanie projektów i zasady sprawozdawczości finansowej

³⁸ Fundacja Dialog Pheniben, Fundacja Jaw Dikh, Stowarzyszenie Romów w Polsce, Związek Romów Polskich, Radomskie Stowarzyszenie Romów Romano Waśt, Romskie Stowarzyszenie Oświatowe Harangos, Stowarzyszenie Kulturalno Społeczne Romów w Tarnowie „Centrum Kultury Romów”,

obowiązkowa) dotyczących tych grup w spisach powszechnych w 2002 i 2011 r. Dzięki temu Polska dysponuje dobrą charakterystyką społeczno - ekonomiczną m.in. Romów. Kolejnym źródłem informacji są dane pochodzące z realizacji działań strategii integracji społeczności romskiej w Polsce, realizowanych od 2001 r. z poszczególnych województw i gmin. Dopelnieniem są corocznie zbierane dane z Systemu Informacji Oświatowej, wskazujące liczbę uczniów romskich objętych dodatkową pomocą edukacyjną³⁹.

---

³⁹ Program integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014-2020

PRZECIWDZIAŁANIE DYSKRYMINACJI

Wdrażanie dyrektywy w sprawie równości rasowej

W Polsce od 1 stycznia 2011 roku weszła w życie ustawa antidyskryminacyjna, która „określa obszary i sposoby przeciwdziałania naruszeniom zasady równego traktowania ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, religię, wyznanie, światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną oraz organy właściwe w tym zakresie⁴⁰”. Wykonywanie zadań dotyczących realizacji zasady równego traktowania powierzone zostało Rzecznikowi Praw Obywatelskich oraz Pełnomocnikowi Rządu do Spraw Równego Traktowania. Rzecznik Praw Obywatelskich podejmuje coraz więcej interwencji w sprawach przestępstw motywowanych nienawiścią, w tym także nienawiścią o podłożu antyromskim.

Warto wspomnieć o wygranej przez Rzecznika przed Sądem Najwyższym kasacji w sprawie obraźliwego i poniżającego Romów wpisu internauty, w którym ani Sąd Rejonowy, ani Sąd Okręgowy nie dopatrzyły się znamion przestępstwa publicznego znieważenia społeczności romskiej z powodu przynależności etnicznej⁴¹. Rzecznik interweniował też po napaści kilkunastoosobowej grupy pseudokibiców na rodziny rumuńskich Romów zamieszkujące na jednym z gdańskich osiedli. W tym przypadku równie niepokojący, co sam atak, był brak reakcji ze strony funkcjonariuszy Policji na składane przez Romów zawiadomienia o groźbach i spodziewanej napaści. Po tych zdarzeniach Policja przyznała się do błędu, funkcjonariusze winni niedopełnienia obowiązków zostali ukarani dyscyplinarnie⁴².

Przymusowe eksmisje

Dwa przypadki przymusowego wysiedlania dotyczą w Polsce Romów przyjeżdżających z Rumunii. Romowie rumuńscy w Polsce zamieszkują z różnym nasileniem od lat 90-tych. W tej chwili przebywają w większej grupie we Wrocławiu (ok. 100-150 osób), w Poznaniu (ok. 50-150 osób) i w Gdańsku (ok. 15 osób). Romowie rumuńscy traktowani są w Polsce jako obywatele Unii Europejskiej, w związku z tym, mają prawo swobodnego przemieszczania się w granicach Unii, zamieszkania i pracy, zgodnie z obowiązującymi przepisami. Ponieważ nie są obywatelami Polski i nie są mniejszością w rozumieniu ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, nie korzystają z Programu integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014-2020.

W lipcu 2015 roku we Wrocławiu miało miejsce wyburzenie, zniszczenie i likwidacja koczowiska zbudowanego przez rumuńskich Romów⁴³. Staraniem organizacji pozarządowych sprawa rozbiórki koczowiska trafia do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu. Trybunał będzie badał sprawę z punktu widzenia naruszenia art. 3 Konwencji (zakaz tortur, niehumanitarnego i poniżającego traktowania), art. 8 Konwencji (prawo do życia prywatnego i rodzinnego oraz

---

⁴⁰ <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/ustawa-o-wdro%C5%BCeniu-niekt%C3%B3rych-przepis%C3%B3w-unii-europejskiej-w-zakresie-r%C3%B3wnego-tractowania>

⁴¹ <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/publiczne-nawolywanie-do-nienawisci-po-kasacji-rpo-sad-ponownie-rozpozna-umorzona-wczesniej-sprawe>

⁴² Pismo znak XI.037.8.2017.MS z dnia 4 grudnia 2017 r. z Biura Rzecznika Praw Obywatelach do prezeski Fundacji Sztuki Jaw Dikh

⁴³ <http://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,35771,22435229,europa-pyta-o-wroclawskich-romow-zniszczono-caly-ich-dobytek.html>

prawo do poszanowania mieszkania), art. 14 w zw. z art. 8 (zakaz dyskryminacji) oraz art. 13 w zw. z art. 8 (prawo do skutecznego środka odwoławczego) oraz art.1 Protokołu dodatkowego nr 1 do ETPC (prawo poszanowania własności). Na odniesienie się do sprawy polski rząd ma czas do 8 stycznia 2018 roku⁴⁴.

Dyskryminujące zachowanie policji, niewłaściwe postępowanie prokuratorów lub sądów

Romskie NGOsy i liderzy romscy nie zgłaszali przypadków złego, dyskryminującego działania Policji, prokuratorów czy sędziów. Z wypowiedzi Romów (głównie z terenu Małopolski) wynika, że dzielnicowi pracujący na ich terenach traktują ich dobrze i są pomocni. Osiemnastu Pełnomocników Policji ds. Ochrony Praw Człowieka na poziomie województw (i jeden w Centralnym Dowództwie Policji) to partnerzy, a jednocześnie, osoby, z którymi przedstawiciele mniejszości mogą kontaktować się bezpośrednio. Z informacji uzyskanych od organizacji romskich wynika, że doceniają tę współpracę.

Prawo do swobodnego przemieszczania się

Romowie korzystają z prawa do swobodnego przemieszczania się w granicach Unii Europejskiej. Znacząca jest migracja polskich Romów do Wielkiej Brytanii trwająca już od lat 90 tych ale szczególnie widoczna po 2004 roku, po wejściu Polski do Unii Europejskiej.

Od 2015 roku w województwie Małopolskim toczy się trudna i bezprecedensowa sprawa w związku z działaniami na rzecz poprawy sytuacji bytowej rodzin romskich. Jeden z burmistrzów pozyskał środki z Programu integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014-2020 z dziedziny mieszkalnictwa, i wraz z potrzebującą rodziną romską zdecydował, iż zakupi dla tej rodziny dom ale w innej gminie oddalonej o ok. 40 km. Zakup został zrealizowany, jednak przed sfinalizowaniem przeprowadzki rodzina romska wycofała się z wcześniejszych zobowiązań, a burmistrz nowego miasta w którym został zakupiony budynek wydał zakaz zasiedlenia zakupionego domu⁴⁵. Wydany zakaz został zaskarżony i wyrokiem sądu uznano, że został wydany z istotnym naruszeniem prawa, stwierdzono jego nieważność. Zarzuty koncentrowały się na nieuprawnionej ingerencji w prawo własności, ograniczeniu uprawnień właścicielskich, swobody wyboru miejsca zamieszkania i pobytu, niewykazaniu zagrożenia, dyskryminacji, naruszeniu konwencji międzynarodowych⁴⁶. Sprawa ta, która dalej jest w toku, pokazuje, że prawo człowieka do swobody wyboru miejsca zamieszkania i pobytu zostały nadwyżone w przypadku Romów. Dodatkowo sytuacja ta uruchomiła kolejne gminy do zdeklarowania swojej niechęci i wyrażenia sprzeciwu wobec potencjalnych mieszkańcom romskich w swoich gminach.

---

⁴⁴ <http://www.lex.pl/czytaj/-/artykul/etpc-pyta-o-skarqi-romow-na-wyburzenie-ich-koczowiska-we-wroclawiu>

⁴⁵ Zarządzenie Burmistrza Czchowa nr 12/2016 z dnia 17 lutego 2016 r., zatwierdzone uchwałą Rady Miejskiej w Czchowie nr XIII/139/2016 z 16 marca 2016 r

⁴⁶ <http://www.rp.pl/Zadania/302239872-Limanowa-chce-sie-pozbyc-Romow-Nabywanie-przez-gmine-nieruchomosci-do-zasobu-komunalnego---wyrok-WSA.html>

ANTYCYGANIZM/ANTIGYPSYISM

Instytucjonalne warunki walki z dyskryminacją i przeciwdziałanie antycyganizmowi

Antycyganizm nie jest rozpoznawany przez państwo (parlament, ministerstwa, władze publiczne) jako swoista forma rasizmu przeciwko Romom, dyskryminacji wobec Romów i jako podstawowa przyczyna ich wykluczenia (np. w prawodawstwie, w polityce, w wytycznych i w komunikacji). W polskim prawie nie pojawia się termin "antycyganizm". W konsekwencji rząd nie ustanowił żadnej struktury monitorującej i analizującej antycyganizm oraz wprowadzającej środki zapobiegawcze w instytucjach państwowych. Jednak polskie prawo używa terminu i pojęcia "niedyskryminacji"; jest on wymieniony w Konstytucji RP i pojawia się w Kodeksie karnym i przepisach Kodeksu pracy.

Podobnie rządowy Program integracji nie wymienia antycyganizmu ani nie odnosi się do niego, choć czyni walkę z dyskryminacją i rasizmem jednym z zadań programu dla Romów. W tym przypadku poszczególne władze publiczne, takie jak poszczególne Ministerstwa, Policja lub Urząd Rzecznika Praw Obywatelskich oraz władze lokalne są zobowiązane do gromadzenia danych i reagowania w przypadkach dyskryminacji i rasizmu.

Z budżetu Programu na rzecz Romów istnieje możliwość finansowania inicjatyw i projektów prewencyjnych oraz działań wspierających dialog międzykulturowy realizowany przez władze lokalne i organizacje społeczeństwa obywatelskiego, w tym organizacje romskie. Jednak ani Program Romski, ani inne programy rządowe nie przewidują środków na działania promujące różnorodność etniczną w administracji publicznej, policji, prokuraturach i sądach z korzyścią dla Romów.

Wiedza o antycyganizmie rozpowszechniana jest w ramach obchodów Zagłady Romów podczas II wojny światowej. 2 sierpnia jest w Polsce Dniem Pamięci o Zagładzie Romów, upamiętnianym corocznie w KL Auschwitz-Birkenau. Polski rząd i inne instytucje międzynarodowe finansują uroczystości organizowane przez organizacje romskie w Auschwitz-Birkenau, w Krakowie i innych miejscach ważnych z punktu widzenia pamięci Romów⁴⁷. Warto wspomnieć, że w dniu 29 lipca 2011 r. Polski Parlament⁴⁸, jako pierwszy w Europie, oficjalnie ogłosił 2 sierpnia Dniem Pamięci o Zagładzie Romów i Sinti.

W tym kontekście szokujące wydarzenie z 2016 roku wydaje się interesujące. Grupa sprawców zniszczyła pomnik poświęcony Romom zamordowanym w Borzęcinie Dolnym na południu Polski⁴⁹. Incydent wywołał wielkie oburzenie w społeczności romskiej, ale także poza nią, wśród artystów, lokalnych działaczy i władz⁵⁰. Prezydent Polski Andrzej Duda osobiście zaangażował się w odbudowę pomnika. Postanowił sfinansować odbudowę, a dotacja została szybko

---

⁴⁷ Ternype – Patrz i nie zapomnij - Dikh he Na Bistar - Look and don't forget organizowana od 2010 roku w Krakowie przez Ternype; <http://2august.eu/events/2014-krakow-auschwitz/> Project, aktywność Stowarzyszenia Romów w Polsce z Oświęcimia, Międzynarodowy Tabor Pamięci Romów – Muzeum Okręgowe w Tarnowie

⁴⁸ <http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/komunikat.xsp?documentId=0745005EF568E277C1257E94004FB9EC>

⁴⁹ <https://gazetakrakowska.pl/borzecin-z-siekierami-na-pomnik-ku-czci-romow-zdjecia-wideo/ar/9915319>

⁵⁰ <http://wyborcza.pl/1,95891,19991288,apel-do-prezydenta-w-sprawie-dewastacji-pomnika-pamieci-zaglady.html>

przekazana⁵¹. Odrestaurowany pomnik został odsłonięty w rocznicę morderstwa Romów. Niestety sprawcy nie zostali zidentyfikowani do dziś.

W ostatnim roku działania poprzedniego rządu minister edukacji Joanna Kluzik-Rostkowska (2008-2015) wprowadziła klauzulę antydyskryminacyjną w odniesieniu do kwestii płci, orientacji seksualnej, wieku, niepełnosprawności, pochodzenia oraz wyznania w rozporządzeniu w sprawie wymagań wobec szkół i placówek, która zapewniła nauczycielom możliwość wprowadzenia w nauczaniu elementów dotyczących także tematyki Romów, ich obecnej sytuacji a zwłaszcza negatywnych stereotypów. Jednak w 2017 r., po zmianie rządu, nowa minister edukacji Anna Zalewska zniósła tę klauzulę i wraz z nią utracono taką możliwość⁵².

Podobny efekt ma decyzja Premier Beaty Szydło z dnia 1 czerwca 2016 r. (po zmianie rządu), znosząca⁵³ Radę ds. Zapobiegania Dyskryminacji Rasowej, Ksenofobii i Pokrewnej Nietolerancji. Utworzona w 2013 r. Rada miała za zadanie koordynować działania podejmowane przez organy administracji publicznej w celu zwalczania nierówności związanych z rasowym, narodowym lub etnicznym pochodzeniem oraz zwalczania rasizmu i ksenofobii.

Przeciwdziałanie przestępstwom z nienawiści i mowie nienawiści wobec Romów oraz retoryka antycygańska polityków, osób publicznych i mediów

W ostatnich wyborach w listopadzie 2015 r. Prawo i Sprawiedliwość oraz ich koalicjanci, konserwatywni i prawicowi z populistycznymi hasłami wygrali wybory parlamentarne. W rezultacie zmieniono styl i ukierunkowanie nowego rządu. Wyniki tych zmian, tj. centralizacja, narracja polskiej dumy narodowej, antyimigracyjna retoryka, by wymienić tylko kilka, mają negatywne i niepokojące skutki. Według Rzecznika Praw Obywatelskich, taka polityka stworzyła podatny grunt dla "radikalizacji postaw społecznych wobec osób o różnym pochodzeniu narodowym i etnicznym", a w efekcie zwiększyła "wskaźnik przestępstw z nienawiści"⁵⁴

Dane dotyczące przypadków nienawiści odzwierciedlają zmiany spowodowane najnowszymi trendami związanymi z kryzysem uchodźczym. Biorąc pod uwagę wcześniejsze dane to Żydzi i Romowie byli uznawani za główne cele mowy nienawiści w Polsce. Od kiedy nowy rząd przejął władzę, to muzułmanie stają się głównym celem ataków, a dopiero później Żydzi i Romowie. Nastąpił gwałtowny wzrost mowy nienawiści wobec muzułmańskich uchodźców, mimo że są oni całkowicie wirtualni lub nieobecni w polskiej rzeczywistości⁵⁵. Politycy rządzącej partii i jej sojusznicy mogą być odpowiedzialni za ten wzrost mowy nienawiści, która kwitnie w Internecie i w mediach społecznościowych. Niemniej jednak Romowie nadal pozostają częstym celem mowy nienawiści w mediach społecznościowych.

---

⁵¹ <http://www.romowie.com/old/modules.php?name=News&file=article&sid=1484>

⁵² <http://wyborcza.pl/osiemdziewiec/7,159012,22043484,fabryka-patriotow-pis-wyrzuca-edukacje-antydyskryminacyjna.html>

⁵³ <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/rpo-w-sprawie-likwidacji-rady-do-spraw-przeciwdzialania-dyskryminacji-rasowej-ksenofobii-i-zwiazanej>

⁵⁴ Pismo znak XI.037.8.2017.MS z dnia 4 grudnia 2017 r. z Biura Rzecznika Praw Obywatelach do prezski Fundacji Sztuki Jaw Dikh

⁵⁵ <https://www.undispatch.com/hate-speech-rise-poland/>

W 2016 r. mowa nienawiści, z którą młodzież i dorośli spotykają się w telewizji i Internecie jest najczęściej adresowana do uchodźców i osób homoseksualnych. Respondenci zadeklarowali także częsty kontakt z nienawistnymi wypowiedziami przeciwko islamistom, Ukraińcom, Romom i osobom czarnym⁵⁶. Do pewnego stopnia kryzys uchodźczy i retoryka antymuzułmańska przesłaniały wcześniejsze negatywne doniesienia o Romach. Na przykład według danych Prokuratury Krajowej z 2016 r., dotyczących zbrodni motywowanych rasizmem, antysemityzmem lub ksenofobią, 109 przypadków było motywowanych nienawiścią wobec Romów, 363 były związane z muzułmanami⁵⁷. W porównaniu z danymi z 2015 r., kiedy zgłoszono 236 przypadków dotyczących Romów, a 192 było motywowanych nienawiścią wobec muzułmanów⁵⁸.

Analiza kształtowania się narracji i postaw wobec Romów

W badaniach ankietowych poziom tolerancji spadł w ostatnich latach. W 2014 r. 55 procent postrzegało Romów w sposób negatywny, w 2015 r., 58%, a w 2016 r. 67%, tak samo jak w przypadku Arabów. Co ciekawe, w 2017 r. spadł poziom awersji zadeklarowanej wobec Romów i Arabów (odpowiednio 50% i 59% deklarowanej awersji), odnotowano też poprawę postaw wobec wszystkich krajów objętych badaniem. Największa poprawa odnotowana w 2017 roku w stosunku Polaków do Romów, Rumunów i Żydów⁵⁹.

Nawet Romowie nie w pełni zdają sobie sprawę z istnienia antycyganizmu⁶⁰, zwykle gdy czują się prześladowani, odnoszą się do dyskryminacji i rasizmu. Jak pokazują badania, około 68% Romów czuje się dyskryminowanych w Polsce⁶¹.

Niewiele jest inicjatyw mających na celu walkę ze stereotypami i uprzedzeniami na temat Romów, nie mówiąc o walce z antycyganizmem czy romofobią. Jedną z takich inicjatyw mających na celu zmianę negatywnego wizerunku Romów w przestrzeni publicznej była kampania „Jedni z Wielu”⁶². Kampania była możliwa dzięki środkom z UE (Unii Europejskiej) w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki (POKL), jej pomysłodawcą i organizatorem była Fundacja PROM z Wrocławia.

Celem kampanii była zmiana nastawienia społeczeństwa większościowego do Romów, poprzez pokazanie osób zajmujących różne role społeczne. Siłą nośną kampanii społecznej była kampania bilbordowa, cykl artykułów w lokalnych i ogólnopolskich mediach. Kampania zrealizowana w latach 2012-2013 na Dolnym

---

⁵⁶ <http://www.ngofund.org.pl/wp-content/uploads/2017/03/ContemptSpeechHateSpeech.pdf>

⁵⁷ <https://pk.gov.pl/wp-content/uploads/2017/04/46b9332fd07c9910e8dac6569d09b3be.pdf>

⁵⁸ <https://pk.gov.pl/dzialalnosc/sprawozdania-i-statystyki/wyciag-ze-sprawozdania-dotyczacego-spraw-prowadzonych-w-2015-r-w-jednostkach-organizacyjnych-prokuratury-z-pobudek-rasistowskich-lub-ksenofobicznych/>

⁵⁹ Centrum Badania Opinii Społecznej, badania stosunku do innych narodów w latach: 2014-2017; <https://www.cbos.pl/PL/home/home.php>

⁶⁰ Informacje na podstawie rozmów z romskimi organizacjami pozarządowymi

⁶¹ Raport FRA 2014 zawiera dane potwierdzające, że w wielu krajach, w których mieszkają Romowie, w tym w byłych krajach komunistycznych: większość Romów (54%) czuje się dyskryminowana w poszukiwaniu pracy zarobkowej, na przykład w Republice Czeskiej odsetek ten sięga 74% we Włoszech, Francji lub w Polsce wynosi od 64 do 68%. « Badanie Romów - Dane w centrum uwagi: Ubóstwo i zatrudnienie: sytuacja Romów w 11 państwach członkowskich UE, FRA, 2014

⁶² <http://jednizwielu.pl/>

Śląsku, 2014-2015 w Małopolsce, na Śląsku, i w Opolskim zaowocowała poprawą stosunku do mniejszości romskiej o 17,5%, a także zwiększeniem wiedzy o mniejszości romskiej o 19,8%⁶³.

Od 2004 roku na Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie prowadzone są jedyne w Polsce studia podyplomowe z historii, kultury, tradycji Romów oraz aktualnej sytuacji i wyzwań stojących przed społecznością romską. Są finansowane w ramach programu na rzecz Romów. Wśród prelegentów są Romowie, a uczestnikami są: nauczyciele, dziennikarze, urzędnicy, studenci - którzy pracują z Romami lub są zainteresowani tematem.

Romowie i różne organizacje praw człowieka starają się poszerzać wiedzę i tworzyć narrację o Romach poprzez swoją działalność i inicjację różnych wydarzeń (warsztaty, konferencje, seminaria, badania)⁶⁴.

---

⁶³ <http://jednizwielu.pl/jedni-z-wielu/projekt>

⁶⁴ <http://www.romowie.com/old/index.php?newlang=polish>
<http://dialogpheniben.pl/projekty/>
<http://www.romowieradom.pl/>
<http://www.stowarzyszenie.romowie.net/Aktualnosci-2.html>
<http://jawdikh.pl/jaw-dikh-2016.html>
<http://cdirp.pl/category/sprawozdania-i-oceny/>

REKOMENDACJE

Zarządzanie i ogólne ramy polityki

- Konieczne jest stabilne i długofalowe finansowanie zadań i działań w ramach Programu integracji, należy usprawnić przepływ środków finansowych by były do dyspozycji od początku roku;
- Konieczne są konsultacje na lokalnym poziomie i właściwa diagnoza przyczyn problemów oraz budowanie przez samorządy lokalnych strategii wraz z aktywnym udziałem Romów;
- Strategia powinna posiadać elastyczne ramy działań, pozwalające dostosować je do stopniowo diagnozowanych potrzeb i pojawiających się problemów;
- Doprecyzowanie i wskazanie jako priorytet Programu walki z antycyganizmem i dyskryminacją, a także wzmocnienie pozycji i wsparcie kobiet romskich.

Przeciwdziałanie dyskryminacji

- Walka z dyskryminacją, uprzedzeniami i stereotypami powinna być jednym z celów głównych Programu integracji, a nie celem pośrednim jak jest obecnie; Konieczne jest stworzenie obszaru walki z dyskryminacją, romofobią i antycyganizmem, obszar powinien być jednym z priorytetów Programu;
- Edukacja antydyskryminacyjna powinna być elementem systemu edukacji w polskich szkołach.

Antycyganizm/antigypsyizm

- Zadeklarowanie antycyganizmu jako jednego z kluczowych wyzwań w przyszłej strategii na rzecz Romów (po 2020 r.) i stworzenie priorytetu walki z antycyganizmem w Programie integracji;
- Wprowadzenie do prawa i przepisów dotyczących dyskryminacji terminu „antycyganizm”, „antigypsyizm”, jako szczególnej formy rasizmu przeciwko Romom. Może to być motywacją dla różnych instytucji publicznych (np. władz lokalnych i krajowych, uniwersytetów, ośrodków badawczych) do podejmowania i organizowania różnych edukacyjnych i prewencyjnych działań;
- Niezbędne są systematyczne szkolenia dla osób pracujących z Romami, a także szkoleń dla Romów i organizacji pozarządowych wdrażających strategię (stereotypy i uprzedzenia, antycyganizm, źródła finansowania, zgłaszanie projektów, obowiązujące prawo itp.).

BIBLIOGRAFIA

WYBRANE POZYCJE:

Pilotażowy Program na rzecz społeczności romskiej w Województwie Małopolskim na lata 2001-2003. Dostępny na:

<http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/romowie/program-na-rzecz-spole/pilotazowy-program-rza/6721,Tresc-pilotazowego-programu-rzadowego-na-rzecz-spolesznosci-romskiej-w-wojewodzt.html>

Program na rzecz społeczności romskiej w Polsce na lata 2004-2013. Dostępny na: <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/romowie/program-na-rzecz-spole/program-na-rzecz-spole>

Program integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014-2020. Dostępny na: <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/romowie/program-integracji-spol>

Raport „Q jakości – poprawa jakości funkcjonowania Programu Romskiego”. Dostępny na: <https://rownosc.info/bibliography/research/raport-koncowy-z-badania-ewaluacyjnego-programu-na>

Raport Najwyższej Izby Kontroli o ochronie praw mniejszości romskiej z 2014 roku. Dostępny na: <https://www.nik.gov.pl/plik/id,13073,vp,15485.pdf>

Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym z 6 stycznia 2015 roku. Dostępny na:

<http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/ustawa-o-mniejszosciach/6492,Ustawa-o-mniejszosciach-narodowych-i-etnicznych-oraz-o-jezyku-regionalnym.html>

Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2011 roku.

Dostępny na:

<http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/mniejszosci/wyniki-narodowego-spis>

